

POËZIE ALS ONDERGRONDS NETWERK

We leven in een wonderlijk tijdsgewricht, ik denk althans dat het een gewricht is, waarvan ik nog niet weet welke kant het op gaat buigen. Het been kan functioneren zoals het moet en welgemoed het pad naar een vrolijke toekomst in slaan. Maar het draaipunt kan ook ontwricht raken, en dan stranden we in een doolhof. Deze zinnen illustreren hoe beeldspraak op hol kan slaan en verstrikt kan raken in haar eigen associaties, maar dat is precies wat nodig is als we willen uitdrukken hoezeer hoop en grimmigheid dezer dagen met elkaar verstrengeld zijn – wat alweer een nieuwe metafoor is.

Maar laten we het vanmiddag niet hebben over oorlog, klimaatrampen, fascisme, de oligarchie van totalitaire techmiljardairs en de triomf van stompzinnigheid in de Nederlandse politiek. Laten we het over poëzie hebben, de kunst die als geen andere het vermogen heeft lijf, ziel en intellect tegelijkertijd op zo'n manier aan te spreken dat niet alleen de conceptuele orde wordt herschikt, maar ook de fysieke ervaring van het hier en nu een al dan niet tijdelijke transformatie doormaakt. Een goed gedicht streelt, beukt, prikkelt, onthutst, berispt of omarmt. Het gedicht is een ademend wezen, zijn stem is tegelijkertijd die van jezelf en die van de ander.

Als we terugkijken op de afgelopen decennia, is er in de literaire infrastructuur van ons taalgebied nogal wat veranderd, vooral waar het de poëzie betreft. Van serieus literatuuronderwijs is op de meeste scholen allang geen sprake meer, en ook de academische Neerlandistiek lijkt de ambitie te hebben opgegeven de vaderlandse letteren te beheren, van grondige interpretatie te voorzien en door te geven aan volgende generaties. Dag- en weekbladen bedrijven slechts incidenteel poëziekritiek, terwijl iedere zichzelf respecterende krant een kwart eeuw geleden nog minstens één poëziecriticus gelegenheid gaf om enkele tientallen stukken per jaar te publiceren. Het boekenbedrijf als geheel verkeert in een permanente crisis, en grote uitgeverijen worden steeds terughoudender in het uitbrengen van poëzie, omdat dat geen geld oplevert. De meeste hebben ook geen redacteurs meer in dienst die in staat zijn poëzie te wegen en te becommentariëren, met als gevolg dat menige dichtbundel wemelt van de taalfouten. Literaire tijdschriften bestaan nog wel, maar de meeste hebben slechts een paar honderd abonnees en de redacties werken vrijwel zonder uitzondering onbezoldigd. Bibliotheken zijn ontmoetingscentra geworden, waarin boeken een bijzaak lijken te worden. Kortom, als we naar de institutionele kant van de poëzie kijken, staat het er niet best voor. Vergelijk het eens met het Stedelijk Museum te Amsterdam, het Concertgebouw, de productie van televisieseries en de aandacht voor het Songfestival, en je gaat vermoeden dat we als dichters en poëzielezers een sneue niche van hopeloze losers vertegenwoordigen.

Gelukkig is er ook een keerzijde. Om te beginnen zijn er in ons taalgebied honderden dichters actief. Ze publiceren hun werk bij grote of kleine uitgeverijen, of in eigen beheer, of helemaal niet, maar overal in ons koninkrijk bestaan er georganiseerde of diffuse circuits waarin lokaal, regionaal of landelijk bekende dichters hun werk aan de man – die uiteraard geen man hoeft te zijn – brengen. Sinds het begin van deze eeuw heeft iedere stad een stadsdichter, in vrijwel iedere gemeente zijn er, al dan niet periodiek, kunst- en poëzieroutes, op gevels en pleinen worden dichtregels aangebracht en het aantal festivals waar dichters optreden is enorm. Het regent prijzen voor poëzie, al hebben u en ik van de meeste daarvan nog nooit gehoord. Overal kun je poëziewerkshops volgen, vaak geleid door plaatselijke coryfeeën. Daar komt nog bij dat er in ons taalgebied maar liefst twee tijdschriften zijn die zich exclusief richten op poëzie, *Awater* in Amsterdam en *Poëziekrant* in Gent.

Het grote voordeel van dichterschap is dat het geen geld kost. Je hebt geen atelier, studio, of geavanceerde apparatuur nodig en je kunt er gewoon een baan naast hebben. Het veroorzaakt geen burengerucht. Je hoeft niet aan aanbestedingen mee te doen. Het brengt, dat is de andere kant, ook geen geld op, maar ik denk dat dat juist een voordeel kan zijn. Doordat je als dichter geen economische factor van betekenis bent, heb je ook totale vrijheid om te schrijven wat je wilt of je mond te houden als je daar behoefte aan hebt. Niemand zit op je te wachten, terwijl men toch vaak aangenaam verrast is zodra je je manifesteert. Zeker, het uitgeven van een boekje kost een beetje geld, maar dat verdient zich gauw terug. De omzet is bescheiden, de winst nihil, en eventuele verliezen zijn verwaarloosbaar. In zeer kleine kring geniet je als dichter soms enig aanzien, maar op straat word je gelukkig niet herkend.

In de Verenigde Staten is het concept *deep state* gemunt. Het zou gaan om een ondergrondse beweging van linkse, subversieve krachten die zich genesteld heeft in de ambtenarij en andere openbare instituties en die in alle onzichtbaarheid invloed uitoefent op het functioneren van de overheid. Juist doordat het niet een officiële politieke organisatie betreft, kan *deep state* zijn al dan niet verderfelijke werk doen zonder dat de wet of de regering er korte metten mee kan maken – tenzij alle overheidsfunctionarissen worden ontslagen, natuurlijk.

Ik laat even in het midden of dat ongrijpbare politieke netwerk echt bestaat, maar ik stel mij de poëzie, het domein van de dichters, hun lezers en hun luisterend publiek, graag voor als een *deep state*, een ondergronds woekerende kluwen van schimmeldraden zonder organisatie of centrum, een *rhizoom*, om de term van Gilles Deleuze te gebruiken. Wij voeden wat zich bovengronds ontplooit zonder dat het daar weet van heeft, en als wij zouden ophouden onze berichten aan elkaar door te geven, zouden de akkers verdorren en de woudreuzen omvallen. We kunnen deze metafoor behalve een maatschappelijke, ook een psychologische lading geven en beweren dat creatieve en swingende taal zodanig inwerkt op het onderbewuste dat je denken erdoor opgeschud of gelouterd wordt zonder dat je daar greep op hebt. Ik hoop dat dat zo is.

Intussen kunnen we ons de vraag stellen in hoeverre de poëzie de afgelopen halve eeuw veranderd is en hoe ze er in de toekomst uit gaat zien. Ik mag in dezen graag een perspectief hanteren dat zo'n vijfduizend jaar in aanmerking neemt – de hele geschiedenis van de geletterde mens – en betrek daarin ook alle werelddelen. Ik heb natuurlijk niet alles gelezen en beluisterd, maar na meer dan een halve eeuw ervaring met poëzie uit alle tijden en windstreken durf ik wel te stellen dat er nooit wezenlijk iets verandert. De poëzie is zo divers als de mensheid, geen persoon is identiek aan een andere, alle stemmen klinken anders. Maar leggen we de Soemerische prinses en priesteres Enheduanna (ruim vierduizend jaar geleden) naast Sasja Janssen, Pindaros naast Jacob Groot, de achtste-eeuwse Chinese dichter Du Fu naast Ellen Deckwitz of de Hebreeuwse Psalmen naast Babs Gons, dan zie ik voornamelijk overeenkomsten. Ritme en muzikaliteit, rijke metaforen, verrassende structuren, heftige en strak gekanaliseerde emoties, maar in de allereerste plaats de onvermijdelijke thema's die ons als mensen nu eenmaal bezighouden: vergankelijkheid en erotiek, verbondenheid met en vervreemding van de natuur waarvan we deel uitmaken, de soms wanhopige zoektocht naar het transcendente, het verdriet om verlies of uitsluiting. vrolijkheid en weemoed om hoe het is hier te zijn, en een *ik* of een *wij* te belichamen.

Dat de poëzie een soort universele eenheid kent, betekent uiteraard niet dat alle gedichten even goed zijn. Dichten en poëzie lezen zijn technieken, net als piano spelen, meubels maken of potten bakken. Iedereen kan het tot op zekere hoogte leren, maar dat gaat niet vanzelf: het is aangeleerd gedrag. Een dichter, maar ook een lezer, moet zich vertrouwd maken met alle taalmiddelen die de literatuurgeschiedenis in zich heeft opgeslagen. Pas na jaren lezen, schrijven en schrappen krijg je het in je vingers. En alleen als je veel en grondig hebt gelezen voel je aan wanneer iets een cliché is, wanneer een zin lekker (of juist lekker stroef) loopt en wanneer een strofische vorm effectief is. Geen dichter, maar ook geen lezer kan zonder scholing, of die nu formeel of informeel is

ingericht. En dat is precies waarom het Poëziecentrum zo belangrijk is. Ik hoop dat Nijmegen het blijft koesteren, als onmisbare kracht onder het weefsel van de samenleving.